

*Timo Jokela, Maria Huhmarniemi,
Christa Haataja & Tenka Issakainen*

Ympäristötaide matkailun lisäarvoksi ja matkailuala taiteilijan työksi

Suunnittelukohteissa, joissa luonto ja rakennettu ympäristö kohtaavat, voidaan hyödyntää arkkitehdin, maisema-arkkitehdin ja taiteilijan osaamista. Osa arkkitehtitoimistoista, kuten norjalainen Rintala Eggertsson Architects, esittäytyy myös taidemaailmassa. Kuvassa Rintala Eggertsson Architects -toimiston suunnittelema silta vuodelta 2013 Suldalinn kunnassa Norjassa. Kuva: Rintala Eggertsson Architects.

Taide vetoaa tunteisiin: se kiehtoo, yllättää ja hämmästyttää. Taide panee myös ajattelemaan, muistamaan ja oivaltamaan. Taide puhuttelee kehollisestikin – se tuntuu väreinä iholla, herkistää ja aistimukset herättävät mielikuvia. Ympäristötaide on yksi nykytaiteen muodoista. Se on yleensä ulkotiloihin tehtyä taidetta, joka lisää rakennetun ympäristön viihtyisyyttä ja johdattaa sensitiivisiin ja kehollisiin kokemuksiin luonnonympäristössä.

Tämän julkaisun tarkoituksena on tukea ympäristötaiteen käyttöä Lapin matkailussa ja taiteilijoiden ansaintamahdollisuuksia matkailusta. Luontomatkailu ja luontoa hyödyntävät matkailupalvelut ovat merkittävä elinkeino Lapissa. Matkailuelinkeinoa pidetään niin sanottuna kärkialana, jossa hyödynnetään pohjoisia olosuhteita ja joka on työllistävä. Matkailupalveluita tuotetaan niin laskettelukeskuksissa, joulupukki-kohteissa, kaupungeissa kuin kylissä maaseutu- ja kulttuurimatkailuna. Matkailu pitää Lapin asuttuna ja tuo mieluisia työpaikkoja ihmisille, jotka haluavat työskennellä luonnossa ja asua lähellä erämaita. Suomessa matkailun odotetaan kasvavan yhä edelleen, erityisesti yhteistyössä kulttuurisektorin ja luovien alojen kanssa (OKM, 2018; ks. myös Sandell & Skarveli, 2016).

Matkailun nopeaan kasvuun liittyy lukuisia kestävään kehityksen haasteita. Huolena on, että vesistöjen jäät muuttuvat moottorikelkkaletkojen valtateiksi, tunturit laskettelu-rinteiden runtelemiksi ja matkailukohteiden kesäiset lähimetsät talvimatkailurakenteiden kaatopaikoiksi. Hallitsematon matkailurakentaminen ja ihmisten liikkuminen vaurioittavat herkkää luontoa. Myös esimerkiksi moottorikelkkasafareiden ympäristövaikutukset ovat huomattavia. Ekologisten haasteiden lisäksi Lapin matkailupalveluita voi kritisoida kulttuurisen kestävyuden puutteesta. Esimerkiksi koiravaljakkoajelut eivät perustu paikalliseen kulttuuriin. Perinteisesti matkailuyritysten rekvisiittana on käytetty eri kulttuureista, etenkin saamelaiskulttuurista lainattuja elementtejä esimerkiksi matkaoppaiden työvaatteissa. Monissa ohjelmalveluissa luonnon ja kulttuurin kohtaaminen on hyvin välineellisestä, eikä yhteyttä aitoon ja paikalliseen kulttuuriin ole olemassa.

Matkailun edistämiskeskus on kartoittanut kulttuurimatkailun nykytilaa ja kehittämistarpeita. Matkailu- ja kulttuuritoimijoiden yhteistyön kehittäminen on sekä matkailusektorin että luovien alojen toimijoiden yhteinen tavoite. Kulttuurimatkailun tärkeimpiä tavoitteita on erityisesti yksittäisille matkailijoille suunnattujen tuotteiden kehittäminen. Matkailun erityisasiantuntija Nina Vesterisen mukaan: ”Tarvitaan uusia

yhteistyömuotoja ja innovatiivisia tapoja kehittää ja luoda, erityisesti kansainvälisille asiakkaille sopivia kulttuurimatkalutuotteita, joilla on kannattavat jakelukanavat, joita on helppo ostaa ja jotka ovat autenttisia, kestäviä ja laadukkaasti tehtyjä kulttuurin eri osa-alueita ja luontoa yhdistäviä. Erityisesti suomalaista elämäntapaa esittelevien arjen ja juhlan tuotteiden kehittäminen, sekä maaseudun kulttuuria esille nostavien kokonaisuuksien aikaansaamiseen tulee panostaa lähivuosina. Tuotteistamalla kulttuuri tuodaan näkyväksi, aistittavaksi, tunnettavaksi ja koettavaksi.” (Vesterinen, 2010, 19.) Lapin näkökulmasta tämä tavoite on relevantti, mutta sitä voidaan täydentää kesämatkailun edistämisen haasteella. Tällä hetkellä matkailu painottuu talveen, mikä synnyttää työpaikkojen sesonkiluonteisuutta ja infrastruktuurin vajaakäyttöä.

Opetusministeriön työryhmän laatiman Kulttuurin matkailullinen tuotteistaminen -toimintaohjelman mukaan tämän päivän matkailijat etsivät kokonaisvaltaisia kokemuksia. He kaipaavat merkityksellisiä kokemuksia, jotka vahvistavat heidän arvojaan ja antavat uusia näkökulmia. He haluavat toteuttaa itseään luovan ja eettisen matkailun kautta. Ympäristöystävällisyys ja kestävä kehitys edistäminen ovat tekijöitä, jotka vaikuttavat enenevässä määrin kuluttajavalintoihin. (OPM, 2008.) Esimerkiksi Booking.com -sivuston asiakastutkimuksen mukaan 65 % matkailijoista haluaa valita seuraavalla kerralla majoituksensa ympäristöystävällisen majoituksen (Booking.com, 2017).

Lapissa jo olevien palvelujen rinnalle on kehitettävä uusia palveluja, joissa luonto- ja kulttuurikokemus on entistä sensitiivisempi ja autenttisempi sekä perustuu paikalliseen kulttuuriin ja luonnon kokemiseen. Kuten maisema-arkkitehti Tiina Merikoski ja arkkitehti-tutkija Aija Staffans (2011) ovat todenneet, kestävä toiminnan vaatimukset korostuvat Lapissa. On yksinkertaisesti välttämätöntä huolehtia siitä, että matkailu ei kuluta sitä luontoa, johon matkailun vetovoima perustuu. Ekologisen kestävä kehitys rinnalla on huolehdittava kulttuurisesta kestävästä kehityksestä. Se tarkoittaa muun muassa paikalliskulttuurin huomioimista ja jopa elvyttämistä matkailupalvelujen tuotteistamisessa. Kysymys ei ole kulttuuriperinteen staattisesta säilyttämisestä, vaan kulttuurien muutoksen ymmärtämisestä ja tukemisesta. Kuten Opetus- ja kulttuuriministeriön alueiden kehitystä koskevassa raportissa tuodaan esiin, luovien alojen toiminta lisää alueellista elinvoimaisuutta ja luo uusia työpaikkoja: taide- ja kulttuuritapahtumat palvelevat sekä kulttuurimatkailijoita että paikallisia (OKM, 2018).

Maailmalla taidematkailu on merkittävä matkailun muoto, joka luo työpaikkoja taide- ja kulttuurisektorille: matkailijoille tehdään teatteri- ja musiikkiesityksiä, ja suurkaupunkien taidehallit ja nykytaiteen keskuskeskukset täyttyvät turisteista tuoden näyttelyiden järjestäjille lipputulot ja yritys yhteistyökumppaneita. Lapissa taide- ja kulttuurialan toimijat ovat kuitenkin jääneet suurelta osin syrjään Lapin matkailun tuomasta hyvinvoinnista: taidetta ja kulttuuria ei nosteta esiin Lapin matkailumarkkinoinnissa. Kun merkittävä osa matkailijoista on pakettimatkailijoita, joille ohjelmalvelut on myyty etukäteen, eivät he löydä taidekohteisiin ja kulttuuripalvelujen äärelle. Taide- ja kulttuurisektorilla on kuitenkin halua laajentaa rahoitus pohjaansa, mikä herättää kiinnostusta yhteistyöhön matkailualan kanssa.

Monimuotoinen ympäristötaide Lapin yliopistossa

Koska Lapissa luonto on matkailun merkittävin vetovoimatekijä, on luontevaa kohdistaa huomio ympäristötaiteeseen. Ympäristötaiteen ja matkailun yhteistyö on yksi mahdollisuus uusien matkailupalvelujen kehittämiseen. Ympäristötaide on moni-ilmeinen taidemuoto, jossa on toisistaan poikkeavia suuntauksia. Ympäristötaide on niin pysyviä monumentteja kuin harkitusti tallattuja lumikengän jälkiäkin. Ympäristötaide tarkoittaa teoksia retkeilyreiteillä ja taajamissa, matkailijoiden itsensä tekemiä katoavia merkkejä maastoon ja paikkasidonnaisia teoksia, jotka kertovat matkailijoille jotakin pohjoisesta kulttuurista ja pohjoisen ihmisistä. Teokset tukevat ja tuottavat paikallista kulttuuri-identiteettiä, joka puolestaan kiinnostaa matkailijoita.

Ympäristötaiteeseen perustuva matkailuympäristöjen ja -palvelujen kehittäminen sisältää paikallisten tarinoiden ja kulttuuriperinnön esiin nostamista. Silloin ympäristötaiteen toteuttaminen matkailuympäristöihin ja ohjelmalveluiden tuotteistaminen ja kaupallistaminen tuottavat sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestäviä matkailupalveluja. Ympäristötaidetta sovellettaessa on mahdollista huomioida ekologinen, sosiaalinen ja kulttuurinen kestävä kehitys matkailuympäristöissä ja -palveluissa ja samalla tukea myös taloudellista hyvinvointia Lapissa. Kehitystyö edellyttää alueellista asiantuntemusta ja yhteisöllisyyttä sekä matkailuyrittäjien ja taidealan toimijoiden yhteistyötä. Lapin yliopistossa on hyvät edellytykset tällaisiin kehittämishankkeisiin taiteiden tiedekunnan ja matkailututkimuksen yhteistyönä.

Lapin yliopiston taiteiden tiedekunta on työskennellyt yhteistyössä matkailuyrittäjien kanssa 1990-luvulta alkaen ja aiheesta on tehty useita julkaisuja (ks. Esim. Hiltunen, 2009; Jokela, Coutts, Huhmarniemi & Härkönen, 2013; Jokela, Härkönen & Yliharju, 2014). Kuvataidekasvatuksen opintoihin kuuluvia ympäristötaideleirejä on järjestetty matkailuyrityksissä ja yhteistyötä on tehty monissa aluekehityshankkeissa erityisesti lumi- ja jääveistoon liittyen. Tekstiilimuotoilun alalla on puolestaan tehty tekstiilisuunnittelua matkailuyrityksiin. Viime vuosina niin sanotun hiljaisuusmatkailun kehittäminen on noussut yhdeksi yhteistyömuodoksi (ks. esim. Veijola & Säynäjängas, 2018). Kuvataiteen professori Jaana Erkkilä-Hillin vetämissä kehittämishankkeissa on pyritty yhdistämään taiteellinen ajattelu, kävely ja hiljaisuus (Erkkilä-Hill, 2017). Hiljaisuuskävelyllä voidaan keskittyä esimerkiksi metsän ääniin, ja tällaisista kävelyistä on tarkoitus kehittää matkailun ohjelmapalveluja. Taiteen ja matkailun yhteistyötä tehdään laaja-alaisesti, mutta tässä julkaisussa keskitytään lähinnä ympäristötaiteeseen ja integroituun taiteeseen matkailualueilla.

Veistosreitit ja ympäristötaidemetsiä Lapissa

Lapissa on jo olemassa muutamia veisto- ja ympäristötaidekokonaisuuksia. Osa niistä on toteutettu taidemaailman lähtökohdista siten, ettei kohteiden suunnittelussa ole erityisesti huomioitu yhteistyömahdollisuutta matkailualan kanssa. Huomattavin ympäristötaidekokonaisuus on Oranki Art Pellossa. Se perustuu ympäristötaidetapahtumaan, joka on järjestetty joka kesä vuodesta 2000 alkaen. Tapahtumaan osallistuvat taiteilijat ovat kansainvälisiä ympäristötaiteilijoita ja lappilaisia kuvataiteilijoita. Suurin osa teoksista on väliaikaisia, eli ne ovat esillä vuodesta muutamiin vuosiin. Teoksista on syntynyt taidepuisto, jossa on noin 80 teosta. Teoksilla ei ole temaattista yhteyttä toisiinsa vaan jokainen taiteilija tekee teoksen omista lähtökohdistaan. Kohdetta ei alun perin tarkoitettu matkailunähtävyydeksi, mutta nykyään Oranki Art esitellään joissakin matkaoppaissa kuten Atlas Obscura -verkkopalvelussa.

Myös Kemijärven kuvanveistoviikot ovat tuottaneet laajan kokoelman kansainvälistä puukuvanveistoa. Teoksia on sijoitettu kaupungin puistoihin ja julkiseen tilaan sekä kokoelmaa varten rakennettuun Taidekeskus Puustelliin. Teosten tekijät ovat kansainvälisiä kuvanveistäjiä. Kokoelma kuitenkin edustaa perinteistä kuvanveistoa,

Oranki Art -ympäristö-
taidemetsän teokset si-
joittuvat polun varteen
mäntyharjulle. Kuva:
Maria Huhmarniemi.

jossa teoksilla ei ole suhdetta sijaintipaikkaansa. Tässä julkaisussa keskitymme ympäristötaiteeseen, jonka ytimenä on paikkasidonnaisuus ja jossa kehitetään uudenlaista yhteistyötä matkailuyrittäjien kanssa.

Kakslauttanen Arctic Resort, Hullu Poro Oy ja toimintansa jo lopettanut Tunturin taidepaja ovat toimijoita, jotka ovat hyödyntäneet ympäristötaidetta matkailupalvelujen tuottamisessa Lapissa. Kakslauttasan toimintakonseptia avataan tässä julkaisussa artikkelissa Mikä ihmeen taidehotelli? sekä yhtenä YMA-hankkeen kehittämiskohteista. Hullu Poro Oy:n Elämymetsää ja Tunturin taidepajan kehittämistyötä tarkastellaan artikkelissa Ympäristötaidetta Lapin matkailuarkkitehtuuriin.

Uusin ympäristötaidetapahtuma Lapissa on vuonna 2017 käynnistynyt Art Äkäslompolo. Se on taiteilijavetoinen ja aktivistinen tapahtuma, jossa taiteilijat, matkailuyrittäjät ja Äkäslompolon kyläyhteisö osallistuvat Hannukaisen kaivossuunnitelman vastustamiseen. Tapahtuman yhtenä tavoitteena on tuottaa ympäristötaiteen kokoelma, joka tuo lisäarvoa Ylläksen luontomatkailuun. Toisaalta tapahtuma pyrkii vahvistamaan Äkäslompolon yhteisöllisyyttä. Esittelemme tässä julkaisussa Art Äkäslompoloa yhtenä taiteen ja matkailusektorin yhteistyön kehittämiskohteena.

Norjassa taidemaailman ja matkailusektorin yhteistyötä on tehty paljon enemmän kuin Suomessa. Artscape Nordland (Skulpturlandskap Nordland) on maailmanlaajuisesti tunnettu veistosreitti. Se on nykytaiteen professori Maaretta Jaukkurin kuratoima koko-

naisuus, joka ulottuu 34 kunnan alueelle ja sisältää 35 taideteosta. Taiteilijoita on 35 ja he ovat 18 maasta. Suurin osa teoksista on toteutettu vuosina 1992–1998, mutta kokoelmaa on täydennetty uusilla teoksilla vuonna 2009 ja 2010. Hankkeen rahoittajina on ollut taiteen ja kulttuurin alan säätiötä, kuntia ja yritys-sponsoreita. (Skulpturlandskap Nordland, 2018.)

Ympäristötaiteen merkitystä matkailualalle on tutkittu melko vähän, mutta joitakin tutkimuksia muun muassa veistosreittien vetovoimaisuudesta on tehty. Veistosreittien menestystekijöinä pidetään kolmea keskeistä tekijää: 1) taiteen ja vapaa-ajan liitto, 2) teosten sijoittaminen olemassa oleville retkeilyreiteille tai virkistysalueille, 3) vahva yhteistyöverkosto, johon kuuluu taidealan visionäärisiä toimijoita, virkamiehiä, arvostettuja taiteilijoita ja sponsoreita. Taiteen ja vapaa-ajan liitto tarkoittaa taiteen, luonnon-ympäristön ja historian läsnäolon synergiaa, joka tuottaa ulkoiluun ja vapaa-ajanviettoon houkuttelevan kohteen. Tästä näkökulmasta osa teoksista voi soveltua esimerkiksi lasten leikin tilaksi. Menestyvien taiteilijoiden varhainen osallistuminen hankkeisiin on tärkeää, koska se houkuttelee muitakin taiteilijoita osallistumaan. (du Cros & Jolliffe, 2016.) Ympäristötaidekohteisiin pätevät vastaavat vetovoimatekijät kuin veistosreitteihin.

YMA-hanke edistää ympäristötaiteen käyttöä Lapin matkailussa

Ympäristötaidetta matkailun alueille (YMA) on Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan ja Lapin taiteilijaseuran yhteistyöhanke, jossa tavoitteena on ollut tukea matkailuympäristöjen kehittämistä ympäristötaiteen keinoin. Hankeen tavoitteena on ollut lisätä ympäristötaiteen käyttöä matkailussa sekä tuottaa tietoa yhteistoiminnan tavoista taiteen ja matkailun kesken.

Neljä käytännön kehittämiskohteeseen tehtyä suunnitelmaa ja tämä julkaisun toteuttaminen ovat hankkeen keskeisiä toimenpiteitä vuosina 2017 ja 2018. Yrityspartnereja ovat olleet neljä Lapissa toimivaa matkailualan yritystä: Hullu Poro Oy:n Tonttula Kittilän Könkäällä, Kakslauttanen Arctic Resort Saariselällä, Arctic Snow Hotel Lehtojärvellä ja Ranuan eläinpuisto. Kaikissa kohteissa tavoitteena oli tukea erityisesti kesämatkailua. Kakslauttasessa ja Lehtojärvellä suunnittelutarpeita todettiin muun muassa talvimatkailurakentamisen jälkien maisemointiin. Tonttulassa suunniteltävä puolestaan liittyi tarinallisen elämysympäristön suunnitteluun ja Ranuan eläinpuistossa jääkauden ja sen väistymisen jättämien jälkien esittelyyn.

Hankkeeseen avattiin taiteilijahaku, jossa etsittiin neljää taiteilijaa työskentelemään neljän kuukauden ajan teosten suunnittelijoina. Hakuun vastasi 46 hakijaa, jotka olivat kuvataiteilijoita, arkkitehtejä ja muotoilijoita eri puolelta Suomea. Valitut taiteilijat olivat kuvanveistäjä Risto Immonen, taiteilija-arkkitehti-taidekonsultti Maija Kovari, muotoilija-kuvataiteilija Katri Konttinen ja lavastaja Tuuli Seppälä. Heidän osaamisensa vastasi yritysten tarpeita ja toi hankkeeseen laaja-alaisen asiantuntijuuden. Kukin taiteilija työskenteli yhden yrityspartnerin kanssa ja muodosti tiimin Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan opiskelijoiden kanssa. Opiskelijat olivat kuvataidekasvatuksen ja soveltavan kuvataiteen aloilta. Immosen työ kohdistui Kakslauttaseen, Konttisen Lehtojärvelle, Kovarin Ranualla ja Seppälän Tonttulaan. Myös yliopiston opettajat osallistuivat suunnittelutyöhön sekä itsenäisesti että yhteistyössä tiimien kanssa.

YMA-hankkeessa tehtiin nimenomaan suunnittelua; teosten mahdollinen toteuttaminen on yritysten vastuulla. Hanke on toistaiseksi johtanut yhteen ympäristötaiteen tilaukseen: Ranuan eläinpuisto tilasi Kovarilta teoksen *Seven Steps to Save the Ocean* eläinpuiston keskellä sijaitsevalle kivirakalle, joka on muinaista merenrantaa. Teos toteutettiin kesällä 2018. Lehtojärvellä ja Tonttulassa suunnittelutyö tähtäsi integroituvaan taiteeseen siten, että kohteisiin ei suunniteltu varsinaisesti erillisiä teoksia, vaan taiteilijat antoivat osaamistaan laajempaan kohteiden ja konseptien suunnitteluun. Kakslauttassa Immosen työ painottui taidekonsultointiin samalla, kun yrityksessä toteutetaan monia rinnakkaisia taidehankintoja, -tapahtumia ja palvelujen suunnittelua.

Lapin taiteilijaseuran vastuulla hankkeessa on ollut kehittää digitaalista palvelukonseptia ympäristötaiteen tavoitettavuuden ja tunnettavuuden lisäämiseksi. Taiteilijaseura on tuottanut sisältöä Taiteen paikannin -mobiilipalveluun, jonka tavoitteena on välittää yleisölle taustatietoa ympäristötaideteoksista. Palvelu löytyy osoitteesta www.artlocator.fi. Siihen on tallennettu teoskuvia ja -tietoja suuresta osasta Lapissa sijaitsevasta pysyvästä ympäristötaiteesta ja julkisesta taiteesta. Ideana on, että matkailija voi käyttää samaa mobiilipalvelua Lapin kaikissa kaupungeissa ja matkailukohteissa.

YMA-hankkeessa on tullut esiin ympäristötaiteen ja matkailun yhteistyömahdollisuuksien monimuotoisuus ja kiinnostavuus. Kirjallisuuskartoitukset ja kehittämisspilotit ovat valottaneet taiteilijan työnkuvan muutosta ja paikkasidonnaisen taiteen erilaisia ilmenemismuotoja. Myös esimerkiksi taiteilijoiden tekijäoikeuskysymykset ja teosten

rakentamiseen liittyvät lupatarpeet ovat nousseet esiin. Olemme koonneet syntyneen asiantuntemuksen yrittäjille tarkoitettuun toimintaohjeeseen.

Keskustelunavauksia taiteen ja matkailun yhteistyöhön

Tämän kirjan alkuosa koostuu luvuista, joissa kirjoittajat avaavat matkailun ja taidealan yhteistyötä monista näkökulmista. Kirjoitukset koskettavat matkailualaa, matkailututkimusta, taidemaailmaa ja soveltavaa taidetta Lapissa ja muualla maailmassa. Kirjan toinen osa koostuu YMA-hankkeessa tehtyjen toimenpiteiden kuvauksista. Lopuksi esittelemme toimintamallin mahdollisista ympäristötaidehankkeista matkailuyrityksissä. Esittelemme lyhyesti myös YMA-hankkeessa työskennelleet taiteilijat sekä Lapissa asuvia taiteilijoita, jotka voivat toimia asiantuntijoina ja taiteen tekijöinä ympäristötaiteen ja julkisen taiteen hankinnoissa ja sovelluksissa.

Kuvataidekasvatuksen professori, ympäristötaiteilija Timo Jokela ja yliopistonlehtori ja taiteilija Maria Huhmarniemi kuvailevat luvussaan *Ympäristötaide kertoo paikan tarinoita* ympäristötaiteen mahdollisia paikkoja ja tarkoituksia matkailuympäristössä. Lapissa monet matkailupalvelut sijoittuvat luonnon ja rakennetun ympäristön välitilaan, joka soveltuu hyvin myös ympäristötaiteen tilaksi. Teokset voivat olla muistomerkkejä, paikkakunnan imagoa tuottavia symboleita, pysähtymispaikkojen taiteellista suunnittelua ja niin edelleen. Kirjoittajat pohtivat taideosten luonnetta kulttuurin representatona: teokset kertovat paikan tarinoita mutta kulttuurisesti moninaisessa ympäristössä on syytä kysyä, kenen tarinoita. Luvun lopussa kirjoittajat pohtivat ympäristötaiteen kohdentamista erilaisille matkailijaryhmille, kuten luontomatkailejoille.

Huhmarniemi tarkastelee Lapin hotelliarkkitehtuuria ja ympäristötaiteen käyttöä sen osana luvussa *Ympäristötaidetta Lapin matkailuarkkitehtuuriin: funkkishotelleihin, elämyspuistoihin ja puuhotelleihin*. Hän taustoittaa aihetta Lapin matkailuarkkitehtuurin historian näkökulmasta, mutta keskittyy sitten uusiin hotellirakentamisen muotoihin, joissa arkkitehtuuri lähenee installaatio- ja ympäristötaidetta: hotellihuoneita puissa, teltoissa, igluissa ja lumi- ja jäärakenteissa.

Matkailututkimuksen apulaisprofessori Outi Rantala, arkkitehti ja tohtorikoulutettava Miia Mäkinen ja maantieteen tutkijatohtori Kaarina Tervo-Kankare kuvaavat luvussa *Asuttaen väylänvartta* yhteistyötään matkailun, arkkitehtuurin ja maantieteen

välillä. Heidän tutkimus- ja kehittämisprojektinsa tavoitteena on ollut lisätä luontomatkailun kohteiden suunnittelun vuorovaikutteisuutta. Tutkijat ovat muun muassa testanneet Varangin niemimaalla Norjassa sijaitsevia Biotope-arkkitehtitoimiston suunnittelema moderneja laavuja. He totesivat, että laavut auttavat rajaamaan maise-
masta näkymiä, keskittämään luonnon aistikokemuksia sekä johdattamaan viipymään pidempään luonnossa. Tutkijat toteavat, että laavut kutsuvat, välittävät ja korostavat. Projektissa on tehty tilakonsepteja, jotka pyrkivät tukemaan ja vahvistamaan eri luonno-
nelementtien, kuten veden, taivaan ja tuulen, herkkää kokemista. Tutkimusprojektiin on liittynyt yliopisto-opiskelijoiden kenttätökurssi Tornionjokilaaksossa. Tutkijat kuvaavat kurssin toteutusta ja pohtivat, miten opiskelijoita voidaan ohjata vuorovaikutteiseen suunnitteluprosessiin, jossa huomioidaan luonto ja paikalliset toimijat.

YMA-hankkeen projektipäällikkö, tutkija Christa Haataja tarkastelee artikkelissaan *Kohti kulttuurista kestävyyttä – paikan aika ja tarinat suunnittelutyössä*, kulttuurisen kestä-
vyyden merkitystä ja periaatteita matkailuympäristöihin kohdistuvissa suunnittelupro-
sesseissa. Hän pohtii paikkaan liittyvää merkityksenantoa ja tarinoita, jotka tuottavat ja
ylläpitävät paikkoja. Haataja näkee paikan tarinoiden toimivan suunnittelutyön materi-
aalina ja esittää niihin tutustumisen olevan olennaista kulttuurisesti kestävä tuotoksen
toteuttamiseksi. Riittävä paikkakartoitus antaa hänen mukaansa pohjaa arvioida kuinka
hyvin suunnitelmat sopivat kohteisiinsa ja kuinka aidoiksi ne ympäristössään koetaan.
Kulttuurisesti kestävä toiminta ja paikkojen uudet kerronnat tukevat paikallisuutta ja
paikallisten itsensä määrittelemiä arvoja. Paikalliset eivät kuitenkaan ole homogeeninen
ryhmä, vaan usein moniääninen ja ristiriitainenkin joukko toimijoita. Kulttuurinen kestä-
vyys tarkoittaakin eri näkökulmien tunnistamista ja huomioimista. Artikkelissa käsitellään
kulttuurista kestävyyttä yhtenä suunnittelua ohjaavana tekijänä ja aktiivisena vaikuttajana.

Arkkitehti, taidekonsultti ja julkisen taiteen tekijä Maija Kovarin luku *Eväitä matkai-
luyrittäjälle ympäristötaiteen tilaamiseen* on käytännönläheinen ohjenuora. Kovari taus-
toittaa taiteen merkitystä matkailuympäristöissä sekä kuvaa teoksen hankkimisen prosessia
vastuualueineen ja budjetineen. Kovarin luku päättää julkaisun ensimmäisen artikke-
losuuden, jonka tavoitteena on kuvata perusteet Lapin matkailun ja taidealan yhteistyöhön.

Artikkelin toinen osakokonaisuus avaa näkökulmia taiteen ja matkailun vuoro-
vaikutukseen Lapissa ja muualla maailmassa. Tämän osion aluksi Huhmarniemi esit-
telee taidehotellien konsepteja artikkelissaan *Mikä ihmeen taidehotelli?* Hän toteaa, että

hotellien taidekokoelmien painopiste on vaihtunut taiteen keräilystä paikkasidonnaisten tilausteosten hankkimiseen. Joissakin 2000-luvun hotelli- ja matkailupalvelukonsepteissa taidegalleria sulautuu hotelliin, asiakkaalle tarjotaan taideperustaisia palveluja ja hotellit pyrkivät toimimaan myös taiteilijoiden kohtaamispaikkoina. Huhmarniemi tarkastelee lähemmin kahta kohdetta, Urkin piilopirttiä ja Kakslauttanen Arctic Resort -yritystä, joita yhdistää moninainen kuva-, veisto- ja ympäristötaiteen hankkiminen.

Skotlantilainen kuvataidekasvatuksen ja soveltavan kuvataiteen professori Glen Coutts on kirjoittanut englanniksi luvun *Ympäristötaidetta matkailuun*. Hän rinnastaa aluksi Skotlannin ja Suomen Lapin todeten, että näitä alueita yhdistää luonnon vaikuttavuuden kunnioitus sekä lisääntyvä yhteistyö taidemaailman, kulttuuritoimijoiden, ulkoilma-aktiiviteettien järjestäjien ja matkailuelinkeinon välillä. Coutts kertoo, että Skotlannissa on lukemattomia julkisia taideteoksia ja ympäristötaideteoksia, jotka sijaitsevat maaseudulla, puistoissa sekä kävely- ja pyöräilyreitistöjen varsilla. Näillä teoksilla on merkitystä matkailualalle mutta myös paikallisten asukkaiden virkistytymiselle sekä fyysiselle ja psyykkiselle hyvinvoinnille. Kävijän täytyy olla aktiivinen teosten kokija, joka voi kävellä, vaeltaa, kiipeillä ja toimia kehollisesti paikan päällä.

Yksi kiinnostava näkökulma, jonka Coutts nostaa esiin, on taiteen ja puutarhahoidon yhteys. Skotlannissa on taiteilijoita, jotka ovat tehneet niin vaikuttavia puutarhoja, että niistä on tullut matkailunähtävyyksiä. Coutts mainitsee myös Skotlannin ympäristötaiteen festivaalin Environmental Art Festival Scotland (EAFS), joka on järjestetty ensimmäisen kerran vuonna 2013 ja toisen kerran vuonna 2015. Siellä on esitetty yli viisikymmentä monialaista ympäristötaideprojektia, joissa on tarkasteltu paikallisuuden kautta maailmanlaajuisia kysymyksiä, kuten ympäristötietoisuutta. Artikkelinsa lopuksi Goutts toteaa, että Skotlannissa taide- ja kulttuurialan toimijat tunnustetaan entistä useammin matkailuelinkeinon yhteistyökumppaneiksi. Haasteena on kehittää vastuullista matkailua sekä sosiaalisesti, kulttuurisesti ja ekologisesti kestävää taidetta kohteissa, joissa on upea luonto. Taiteen tulee olla sensitiivistä ja eettistä.

Porotaide turistिताiteena -luvussa Huhmarniemi esittelee Lapin ja erityisesti Rovaniemen poroaiheista julkista taidetta sekä pohtii autenttisuuden ja kulttuurisen kestävyuden merkitystä taidehankinnoissa. Turistिताiteen käsite tarkoittaa matkamuistoja, joiden suhde kulttuuriperinteeseen on katkennut. Huhmarniemi pohtii, onko ympäristötaiteessa vastaavaa turistिताiteen kenttää, jossa taiteen ensisijainen tehtävä on

matkailukohteen brändäys ja markkinoiden tukeminen. Näin Huhmarniemi laajentaa turistaiteen käsitteen matkailualuiden julkisen taiteen ja veistotaiteen aloille. Turistitaiteeksi tehdyt teokset eivät kiinnosta taidematkailijoita, jotka ovat orientoituneet korkeatasoiseen nykytaiteeseen ja tunnettujen taiteilijoiden tuotannon näkemiseen. Toisaalta Huhmarniemi esittää, että olemassa olevat poroihaiset teokset tulisi hyödyntää matkailupalveluna tuotteistamisen avulla.

Julkaisun kolmas osakokonaisuus keskittyy taidemaailman ja taiteilijan näkökulmiin. Nämä luvut käsittelevät taiteilijan työnkuvan ja osaamisen muutosta sekä taiteilijan osaamistarpeita ja työtapoja teosten suunnitteluun ja suunnitelmien havainnollistamiseen tilaajille. Jokela ja Huhmarniemi jäsentävät luvussa *Ympäristötaide taiteilijan soveltavana ja integroivana osaamisena* taiteen paikkasidonaisuutta suhteessa kuvanveiston murrokseen: ympäristön suhteen autonomisesta veistotaiteesta on siirrytty tila- ja paikkasidonnaisiin teoksiin, sovellettuun taiteeseen sekä taiteeseen, joka integroituu arkkitehtuuriin ja muuhun rakennettuun ympäristöön. Kirjoittajat käyttävät kuvanveiston laajentuneen kentän käsitettä hahmottaessaan ympäristötaiteen nykysuuntauksia. He alleviivaavat tila- ja paikkasidonnaisen teoksen eroa: paikkasidonnaisuuteen kuuluu yhteisöllisyys, tilasidonnaisuuteen ei. Jokela ja Huhmarniemi kuvailevat taiteilijan työnkuvan ja osaamisen muutosta käsityöläisestä suunnittelijaksi, yhteisötaiteilijaksi, työryhmien asiantuntijajäseneksi, palvelumuotoilijaksi ja taidekonsultiksi. Etenkin soveltavassa ja integroidussa taiteessa korostuu tarve taiteilijan suunnittelutaidoille ja käsitteellinen ajattelu. Työnkuvan murrokseen liittyy myös kaupallisuuden hyväksyminen.

Luvussa *Ympäristötaide esityksenä* Kovari avaa teossuunnitelman esitystekniikkaan liittyviä näkökulmia ja pohtii, kuinka suunnittelun ja esitystekniikan taitoja voitaisiin paremmin tukea taiteilijakoulutuksessa. Pienoismalli on yksi väline ympäristötaidesuunnitelman esitystekniikkana. Teatterilavastaja Tuuli Seppälän artikkeli *Pienoismalli suunnittelun työkaluna* käsittelee pienoismallia yhteisöllisen suunnittelun, koemallintamisen ja palvelumuotoilunkin välineenä. Pienoismalli mahdollistaa ikään kuin leikin, joka tukee elämiskokonaisuuden ideointia, suunnittelua ja suunnitelman esittämistä tilaajalle.

Kirjan neljännessä osassa kuvaamme YMA-hankkeen kehittämiskohteet yrityksissä. Olemme koostaneet nämä yhteenvedot raporteista, joita ovat kirjoittaneet sekä hankkeessa työskennelleet taiteilijat, että Lapin yliopiston opiskelijat. Hankkeen neljän osaprojektin kuvausta on täydennetty Art Äkäslompola -tapahtuman esittelyllä. Se

nostaa esiin ympäristötaiteen menetelmänä yhteisöllisyyden ja luonnonsuojelun tukemiseen alueilla, joita uhkaa luonnonvarojen riskialtis hyödyntäminen.

Kirjan lopuksi esittelemme toimintamallin ympäristötaiteen hankkimiseen matkailuyrityksiin. Toimintamalli perustuu tämän hankkeen tuloksiin ja kokemuksiin, kirjoittajien asiantuntemukseen sekä kirjallisuuteen. Toimintamallissa on useita osa-alueita, joita sovelletaan taideteoksen hankinnan tai taideprojektin luonteesta ja mittakaavasta riippuen.

YMA-hankkeen suunnittelun aikana vuosina 2014 ja 2015 käytännöllistä ohjeistusta ympäristötaiteen hankkimiseen ja suunnitteluun oli saatavilla hyvin vähän, ja tarve YMA-hankkeelle oli ilmeinen. Vuoden 2015 lopussa Suomen Taiteilijaseura julkaisi kuitenkin kaksi teosta, jotka sivuavat YMA-hankkeen kanssa hieman samaa tavoitetta, eli ympäristötaiteen käytön lisäämistä: Nämä teokset ovat Prosenttiperiaatteen käsikirja Taiteen tilaajalle (Pulkkinen & Hannus, 2015a) sekä Prosenttiperiaatteen käsikirja taiteilijalle (Pulkkinen & Hannus, 2018b). Käsikirjat keskittyvät taidehankintoihin julkisissa rakennushankkeissa, kun YMA-hanke on keskittynyt Lappiin ja matkailukontekstiin ja ovat kiinteässä suhteessa luontoon. Prosenttitaiteen käsikirjoissa kuvataan kuitenkin myös taiteilijan työnkuvan muutosta samansuuntaisesti kuin YMA-hankkeen kokemukset osoittavat: muuhun ympäristörakentamiseen integroitu taide sekä tarve taidekonsultoinnille nostetaan esiin sekä näissä käsikirjoissa että YMA-hankkeen tuloksissa. Myös rakennuslupaprosessit sekä teosten kunnossapitosuunnitelmat tulevat esiin hieman vastaavilla tavoilla.

Ympäristötaidetta matkailuun -toimintamallin tavoitteena on kannustaa Lapin matkailuyrittäjiä lisääntyvään yhteistyöhön taidealan toimijoiden ja taiteilijoiden kanssa. Julkaisun lopuksi esittelemme lyhyesti hankkeessa työskennelleet taiteilijat sekä Lapissa toimivia taiteilijoita, joilla on osaamista ympäristötaiteesta, julkisen taiteen tekemisestä ja yhteisöllisestä taidetoiminnasta.

Toivomme, että tämä julkaisu edistää ympäristötaiteen käyttöä matkailukohteissa ja matkailupalveluiden kehittämisessä ja johtaa tulevaisuudessa entistä laadukkaampiin matkailuympäristöihin. Toivomme myös, että julkaisu tukee taiteilijoiden osaamisen tunnistamista ja taiteilijoiden työllistymistä matkailualla sekä toisaalta avartaa taiteilijoiden käsitystä matkailualasta potentiaalisena yhteistyötahona.

Lähteet

- Booking.com's 2017 Sustainable Travel Report. Haettu osoitteesta <https://news.booking.com/bookingcoms-2017-sustainable-travel-report/>
- Erkkilä-Hill, J. (2017). Walking on water, living adventurously: Travelling Laboratories for Artistic Thinking. Teoksessa T. Jokela & G. Coutts (toim.), *Relate North: Practising Place, Heritage, Art & Design for Creative Communities* (s. 132-148). Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.
- Hiltunen, M. (2009). Yhteisöllinen taidekasvatus. Performatiivisesti pohjoisen sosiokulttuurisissa ympäristöissä. *Acta Universitatis Lapponiensis 160*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Jokela, T., Coutts, G., Huhmarniemi, M. & Härkönen, E. (Toim.) (2013). Cool & Applied Visual Arts in the North. *Publications of the Faculty of Art and Design of the University of Lapland C 41* Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Jokela, T., Härkönen, E. & Yliharju, A.-J. (toim.) 2014. *Snow Design in Lapland & Initiating Cooperation*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- OPM (2008). Kulttuurin matkailullinen tuotteistaminen: Esitys toimintaohjelmaksi 2009-2013. Helsinki: Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2008:34. Haettu osoitteesta <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-464-1>
- OKM (2018). Taide ja kulttuuri osana alueiden kehitystä; Näkymä vuoteen 2025. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2018:20. Haettu <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-566-2>
- Pulkkinen, M. & Hannus, H. (toim.), (2015a). *Prosenttiperiaatteen käsikirja taiteen tilaajalle*. Helsinki: Suomen taiteilijaseura. Haettu 20.8.2018 osoitteesta <http://prosenttiperiaate.fi/kasikirja/>
- Pulkkinen, M. & Hannus, H. (toim.), (2015b). *Prosenttiperiaatteen käsikirja taiteilijalle*. Helsinki: Suomen taiteilijaseura. Haettu 20.8.2018 osoitteesta <http://prosenttiperiaate.fi/kasikirja/>
- Sandell, T. & Skarveli, L. (2016). Mapping exercise: How could creative industries foster innovation in tourism in the Northern Dimension area? Country Report & Finland. The Northern Dimension Partnership on Culture. Haettu 28.8.2018 osoitteesta <https://www.ndpculture.org/studies/mapping-exercise-how-could-creative-industries-foster-innovation-in-tourism-in-the-northern-dimension-area>
- Staffans, A. & Merikoski, T. (2011). Miten kestävä matkailualue tehdään? Käsikirja suunnitteluun ja rakentamiseen. *Aalto-yliopiston julkaisusarja. Tiede + teknologia, 13/2011*. Haettu osoitteesta: http://matkahanke.aalto.fi/fi/julkaisut/matka_kasikirja_2011_web.pdf
- Veijola, S. & Säynäjäkangas, J. (toim.) (2018). *Matkasanakirja hiljaisuuteen*. Helsinki: Ntamo.
- Vesterinen, N. (2010). *Yhteenveto kulttuurimatkailun nykytilasta & kehittämistarpeet toimenpiteiksi*. Kalajoki: femEmare Oy. Haettu 8.6.2018 osoitteesta <http://www.visitfinland.fi/wp-content/uploads/2013/04/2010-Kulttuurimatkailun-kartoitus-2010.pdf?dl>